

De duivelverhalen en het exorcisme van Norbert te Maastricht, 1122

Onmiddellijk na het verhaal van de kerkwijding melden de *Vitae* nogmaals dat Norbert opnieuw op prediktocht vertrok¹⁾. De *Vita B* voegt daaraan toe dat hij in elke functie twee confraters had benoemd²⁾, wat uiteraard een zinspeling is op het evangeliewoord over Christus die zijn apostelen twee aan twee uitzond³⁾, en bedoeld om eens te meer Norbert met Christus te vergelijken⁴⁾. Toch lijkt deze passage geloofwaardig, niet alleen omdat Norbert inderdaad steeds het evangelie letterlijk wilde volgen, maar ook omdat de *Vita B* verder, in het kader van een duivelverhaal, vermeldt hoe een confrater die in het kapittel het woord wilde nemen om een exegese van de Apocalyps te geven, door één van de prioren werd binnengeleid⁵⁾. De *Vita B* levert de enige bron over dit eventuele experiment van Norbert uit de beginperiode om in elke functie twee confraters te benoemen⁶⁾.

Evenzo weet alleen de auteur van *Vita B* te melden dat Norbert als afscheid over vrede en eensgezindheid had gesproken en verzekerd dat een gemeenschap nooit van de rechte koers kon afwijken indien de leiders eensgezind bleven. Zulke toevoeging kon uiteraard gemakkelijk worden gemaakt zonder daarom over meer inlichtingen te beschikken.

Daarna volgen in beide *Vitae* een aantal duivelverhalen die zich te Prémontré afspeelden gedurende Norberts afwezigheid. Het gaat hier

¹⁾ *Vita A*, MGH., SS., 12, blz. 685; *Vita B*, AA. SS., dl. 1 juni, blz. 826B, nr. 61.

²⁾ *Vita B*, blz. 826B, nr. 61: "...binos et binos in singulis ponens officiis..."

³⁾ Luk., 10, 1: "...misit illos binos ante faciem suam in omnem civitatem..."; Mark., 6, 7: "...et coepit eos mittere binos..."

⁴⁾ Zie daarover de *Inleiding tot de Vita Norberti A*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, nr. 1-2, blz. 32, en de *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Anal. Praem.*, 1990, LXVI, nr. 3-4, blz. 164, en het artikel: *Hoe Norbert de H. Schrift navolgde*, in *Anal. Praem.*, 1993, LXIX, nr. 1-2, blz. 5-16.

⁵⁾ *Vita B*, blz. 827A, nr. 64: "Quem cum unus ex prioribus in capitulo adduxisset..."; uitg. J.C. VANDER STERRE, blz. 133, zonder varianten. Deze uitdrukking komt slechts eenmaal voor. In een volgend duivelverhaal spreekt de auteur van de *Vita B* slechts over één prior, zie blz. 827C, nr. 66.

⁶⁾ Daarover ook in de *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Anal. Praem.*, 1990, LXVI, nr. 3-4, blz. 198-199: *Het dagelijks leven te Prémontré volgens de Vita B*.

niet om ontleningen uit andere bronnen⁷⁾, maar om verhalen die duidelijk in de pionierstijd van het jonge Prémontré zijn ontstaan. Daarbij blijft het moeilijk de grens te trekken tussen fantasie en werkelijkheid, tussen historische aanleiding en latere opsmuk. Tot op zekere hoogte kan men pogen elementen ter verklaring aan te voeren wanneer men zich de onherbergzame omgeving van Prémontré indenkt, de schaarse verlichting samen met het voortdurend vasten en de zware handenarbeid. Anderzijds moet men rekening houden met de algemeen verspreide gewoonte om het geestelijk leven als een strijd tegen de duivel voor te stellen⁸⁾. Doch ook deze overwegingen kunnen ons dit aspect van de middeleeuwse mentaliteit nog onvoldoende verduidelijken. De belangstelling voor de daemonologie van de twaalfde-eeuwse hagiografen blijft een vreemd verschijnsel. De bedoeling van deze verhalen wordt ondertussen wel duidelijk. De pioniers uit de stichtingstijd moeten als heldenfiguren uit de verf komen in hun heroïsche strijd tegen de duivelse machten⁹⁾. En inderdaad zijn zij er blijkbaar in geslaagd zich zelfs naar buitenuit een reputatie in die zin te verwerven aangezien Bernard van Clairvaux omstreeks 1142 aan de koningin van Jeruzalem schreef dat hij de premonstratenzers kon aanbevelen als zachtzinnig tegenover de mensen, maar geweldenaars tegen de duivels¹⁰⁾. Bovendien moeten deze verhalen, samen met de beschrijving van de afschrik-

⁷⁾ Tekstuele afhankelijkheid van andere bronnen werd tot op heden niet ontdekt. Wel vindt men uiteraard dezelfde opvattingen over daemonologie eveneens in andere bronnen zoals zal worden aangeduid.

⁸⁾ Zo reeds bij Sint-Paulus, *Efes.* 6, 11-13: "quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem: sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae, in celestibus." Evenzo bij vrijwel alle middeleeuwse auteurs. Zie b. v. over de *Vita Antonii* in de *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Anal. Praem.*, 1990, LXVI, nr. 3-4, blz. 194-197: *De invloed van de Vita Antonii*; de *Vita van Stefaan van Obazine*, uitg. M. AUBRUN, Clermont-Ferrand, 1970, blz. 64. Eveneens bij Bernard van Clairvaux, zie J. LECLERCQ, *Nouveau visage de Bernard de Clairvaux. Approches psychologiques*, Parijs, 1976, blz. 43-44. Zelfs bij juristen als Ivo van Chartres, b.v. *P.L.*, 162, kol. 27B en 28A, in de "salutationes" van de brieven 15 en 16, enz.

⁹⁾ Evenzo, maar in mindere mate, bij de stichting van Affligem, *Exordium seu fundatio monasterii Haffligeniensis*, uitg. V. COOSEMANS en C. COPPENS, in *Affligemensia*, 1947, IV, blz. 16 (kap. VII): "...inimicus totius boni diabolus eos impedire tentabat...".

¹⁰⁾ *S. Bernardi opera*, dl. 8, uitg. J. LECLERCQ en H. ROCHAIS, Rome, 1977, blz. 299, *Epistola CCCLV*: "...mansuetos ad homines, violentos ad daemones." In deze brief wordt, naast andere lofbetuigingen, ook het citaat van *Efes.* 6, 13, (zie noot 8) op de premonstratenzers toegepast.

wekkende omgeving, aantonen hoe moeilijk de beginjaren wel zijn geweest¹¹⁾.

Het eerste verhaal beschrijft een collectieve hallucinatie waarbij een groep confraters op klaarlichte dag tegen een groep duivels zou hebben gevochten¹²⁾. Typisch is dat de duivels zich voordeden onder de gedaante van de doodsvijanden die de confraters in de wereld hadden achtergelaten. De vechtenden werden tot de orde geroepen door andere confraters die blijkbaar niet onderhevig waren aan de hallucinatie. Het uiteindelijk gevolg van deze gebeurtenis was dat sommigen moedig volhardden, terwijl anderen ontmoedigd het klooster verlieten. Uit dit besluit wordt weerom de opvatting van de hagiograaf over het kloosterleven duidelijk. Het is een strijd tegen de duivel met winnaars en verliezers.

Een dergelijke collectieve hallucinatie vindt men terug in een zeer gekende en gesmaakte hagiografische tekst, een echte middeleeuwse "bestseller", nl. de *Vita van Antonius*, in het Latijn vertaald door Athanasius (ca. 360)¹³⁾.

Daarna volgen enkele gevallen van voorspellingen en pseudo-exegese door confraters die door de duivel werden geïnspireerd. Van historisch belang is daarin alleen de passage waar de hagiograaf aanstipt dat zelfs de eerbiedwaardige abt Simon van Saint-Nicolas-aux-Bois bijna in dwaling werd gebracht¹⁴⁾. Dit wijst erop dat de benedictijnenabdijen uit de omgeving nauw betrokken waren bij alles wat zich te Prémontré afspeelde. Blijkbaar had de prior, gedurende Norberts afwezigheid, aan abt Simon raad gevraagd omtrent de strijd tegen de duivel. Ook de benedictijnen van hun kant stonden niet afkerig tegenover het jonge Prémontré, aangezien Guibert van

¹¹⁾ Dit hagiografisch thema van het moeilijk begin komt zowel bij nieuwe stichtingen voor als bij de aanvang van een functie, b. v. na een bisschopsverkiezing. Enkele voorbeelden in de *Gesta episcoporum Tullensium*, MGH., SS., 8, blz. 646 (over bisschop Pibo in 1070); *Gesta Alberonis auctore Balderico*, MGH., SS., 8, blz. 251; F.-J. JAKOBI, *Wibald von Stablo und Corvey (1098-1158)*, Münster i. W., 1979, blz. 48; St. WEINFURTER, *Salzburger Bistumsreform und Bischofspolitik im 12. Jahrhundert*, Keulen, Wenen, 1975, blz. 71 en 158.

¹²⁾ *Vita A*, blz. 685, kap. 13; *Vita B*, blz. 826CD, nr. 62. Dit strijdsymbolisme, hier gegoten in de vorm van een aanval van het leger der duivels, vindt men ook vaak bij Bernard van Clairvaux, zie J. LECLERCQ, *Nouveau visage...*, blz. 43-44.

¹³⁾ Zie daarover de *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Anal. Praem.*, 1990, LXVI, nr. 3-4, blz. 194-197, nr. 28: *De invloed van de Vita Antonii*.

¹⁴⁾ *Vita A*, blz. 686; *Vita B*, blz. 826E, nr. 63.

Nogent tussen 1122 en 1125 Norberts oordeel vroeg over zijn exegetisch werk¹⁵).

Een laatste duivelverhaal te Prémontré gedurende Norberts afwezigheid betreft een dodelijke haat tussen twee confraters, die alleen in de *Vita A* met name worden genoemd, nl. Rainald en Burchard¹⁶). De *Vita B* daarentegen vermeldt dit voorval slechts zeer terloops, zonder details en zonder namen te noemen¹⁷). Zodoende valt daar ook een informatie weg die wel merkwaardig is. De ruzie tussen beide werd, volgens *Vita A*, aan de prior en de confraters gemeld terwijl zij op het veld werkten¹⁸). Blijkbaar was een groot gedeelte van het convent met de handenarbeid bezig, terwijl enkelen, en o. m. de twee vijanden, thuis waren gebleven. Slechts zelden leveren de verhalende bronnen, zoals hier het geval is, enig inzicht in het dagelijks leven van de gemeenschap. De eerste jaren na de stichting hebben de confraters te Prémontré, naast het bidden van het koorofficie, ongetwijfeld een hoofdzakelijk agrarisch bestaan geleid, niet alleen uit ideaal, maar ook uit noodzaak.

Eenmaal het thema van de duivelverhalen aangesneden gaan Norberts hagiografen onstuitbaar door. Ook de prior¹⁹) beproeft zijn macht tot exorcisme op een bezetene, de zoon van een lekebroeder²⁰). Na de

¹⁵) W.M. GRAUWEN, *Guibert van Nogent en Norbert van Gennep*, in *Anal. Praem.*, 1983, LIX, blz. 206-220.

¹⁶) *Vita A*, blz. 686. Beide namen komen vaak voor in Noord-Frankrijk in het begin der 12de eeuw, zie o.m. het *Cartulaire de Marmoutier pour le Dunois*, uitg. E. MABILLE, Parijs, Châteaudun, 1874, blz. 292-293. In 1129 komt een Rainald voor als "puer" van Prémontré in een oorkonde van abt Andreas van Nogent, zie *P. L.*, 156, kol. 1127D. De "pueri" worden in deze oorkonde na de "subdiaconi" genoemd.

¹⁷) *Vita B*, blz. 827B, nr. 65.

¹⁸) *Vita A*, blz. 686: "Nunciatum est hoc priori in loco laboris et per eum conventui. Revertuntur ut audiant quanam sunt haec nova."

¹⁹) Hier wordt zowel in *Vita A*, blz. 686, als in *Vita B*, blz. 827C, nr. 66, slechts één prior vermeld. Zijn naam blijft echter onuitsproken. Het is dus niet zeker of Hugo, die bij de stichting afwezig was, na de stichting Norbert nog op zijn prediktochten heeft vergezeld, ofwel te Prémontré is gebleven. In 1139 wordt een Rainerus vermeld, abt van S. Marianus te Auxerre, die in de beginperiode van Prémontré als prior een belangrijke rol had gespeeld, *Roberti canonici S. Mariani Autissiodorensis chronicon*, MGH., SS., 26, blz. 234: "...prius Premonstrati prior et ex magna parte Premonstratensis ordinis institutor...". Dezelfde komt voor als prior van Prémontré in hetzelfde jaar 1139 in een oorkonde van bisschop Joslenus van Soissons, zie het *Cartulaire de l'abbaye de St.-Léger de Soissons (1070-1666)*, uitg. L.-V. PÉCHEUR, Soissons, 1870, blz. 199: "Renerus, prior Premonstrate ecclesie".

²⁰) *Vita A*, blz. 686; *Vita B*, blz. 827B, nr. 65. De uitdrukking "...cuiusdam conversi filius..." kan verschillende betekenissen hebben: ofwel is het de zoon van een lekebroeder, ofwel de zoon van iemand die te Prémontré was ingetreden.

gebruikelijke ondervraging²¹⁾ bekend de duivel dezelfde te zijn als degene die door Norbert was uitgedreven uit het meisje te Nijvel²²⁾. De duivel noemt hem een witte hond en vervloekt het uur waarop hij werd geboren²³⁾. Uiteraard dient deze uitspraak om Norbert als de grote tegenstander en overwinnaar van de duivels voor te stellen.

Bij gelegenheid van dezelfde duiveluitdrijving bewees een jonge geestelijke hoe sterk de macht van de gehoorzaamheid wel is. Hij vroeg namelijk dat men hem onder gehoorzaamheid zou bevelen de bezetene vast te houden en nadat het bevel gegeven was slaagde hij erin deze helemaal alleen naar het wijwater te brengen. In dit geval toonde de duivel zich uiteindelijk als een zwarte linzenkorrel op de tong van de bezetene²⁴⁾. Onnodig te zeggen dat hier niet de jonge geestelijke de held van het verhaal is - hij wordt zelfs niet met name genoemd - , maar wel de deugd van gehoorzaamheid, die werkt als een onovertroffen krachtvoedsel.

Ten slotte had de frater portier te lijden van een duivel die 's nachts zijn varenbed overhoop haalde. Dit verhaal komt alleen in de *Vita A* op deze plaats voor²⁵⁾ en werd in twee handschriften van *Vita B*, nl. Soissons 12 en 13, achteraan toegevoegd²⁶⁾. Uit dit verhaal kan men voor het dagelijks leven te Prémontré besluiten dat de portier de bezoekers met een gebedsformule moest ontvangen en dat men toentertijd op varens sliep. In de oudste statuten vindt men inderdaad nog terug dat de portier, wanneer iemand aanklopte, *Deo gratias* diende te zeggen en na de deur geopend te hebben *Benedicite*²⁷⁾. Op dat ogenblik echter mocht hij niet meer alleen in

²¹⁾ Over de ondervraging van de duivel om zijn identiteit te kennen en te weten vanwaar hij komt, zie de *Vita Antonii Magni* van Athanasius, *P. L.*, 73, kol. 146A. Daarover ook W. LAMMERS, *Vicelin als Exorcist*, in *Vestigia Mediaevalia*, Wiesbaden, 1979, blz. 296.

²²⁾ Men geloofde in de middeleeuwen dat het mogelijk was de loopbaan van een duivel te volgen. Zie daarover, met voorbeelden uit de *Vitae Norberti*, W. LAMMERS, *Vicelin als Exorcist*, in *Festschrift Hermann Aubin*, dl. II, Wiesbaden, 1965, blz. 665, noot 35; *idem* in *Vestigia Mediaevalia*, Wiesbaden, 1979, blz. 295, noot 35.

²³⁾ *Vita A*, blz. 686; *Vita B*, blz. 827D, nr. 66.

²⁴⁾ Iets gelijkaardigs vindt men in de *Vita Altmanni episcopi Pataviensis*, *MGH.*, *SS.*, 12, blz. 240, waar de uitgedreven duivel uit de mond van de bezetenen wordt uitgebraakt als een zwarte kever (*scarabeum nigerrimum*, *qui protinus nusquam comparuit*).

²⁵⁾ *Vita A*, blz. 687.

²⁶⁾ Daarover de *Inleiding tot de Vita Norberti A*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, nr. 1-2, blz. 16 en 22. F. PETIT, *Norbert et l'origine des Prémontrés*, Parijs, 1981, blz. 154, noot 7, zegt ten onrechte dat deze episode enkel in het nu verloren hs. van Terwaan stond.

²⁷⁾ *Les premiers statuts de l'ordre de Prémontré*, uitg. R. VAN WAELFELGHEM, in *Analectes de l'ordre de Prémontré*, 1913, IX, blz. 27. Deze statutenredactie wordt gedateerd tussen 1135 en 1143, zie A. THOMAS, *Une version des statuts de Prémontré au début du XIIIe siècle*, in *Anal. Praem.*, 1979, LV, nr. 3-4, blz. 153, noot 1 en 170.

zijn cel slapen, maar had hij reeds een *subportarius*²⁸). Varens worden in de statuten nergens meer vermeld, wel nog strozakken (*stramina*)²⁹).

Al deze duivelverhalen spelen zich af te Prémontré gedurende Norberts afwezigheid. Voor Norberts levensverhaal kan men er dan ook enkel uit besluiten dat de uiteindelijke beslissing in netelige kwesties steeds tot zijn terugkeer werd uitgesteld. De prior van de *Vita A* of de twee prioren waarover de *Vita B* schijnt te spreken, hebben dan ook slechts een plaatsvervangende functie.

Als laatste in de reeks vertellen de hagiografen ten slotte toch een lang duivelverhaal waarin Norbert zelf de hoofdrol speelt. De duivel, die bij de eenvoudige zielen (*simplices*) te Prémontré geen succes oogstte, vloog³⁰) naar Maastricht³¹), waar Norbert zich bevond³²). Daar nam de duivel zijn intrek bij de rentmeester van een heer. Sedert de evangelische onrechtvaardige rentmeester³³) stond deze functie in de middeleeuwen slecht aangeschreven³⁴). Ook in dit verhaal zal de hagiograaf oordelen dat de bezetene gestraft werd voor de zonden die hij had begaan als beheerder van een landgoed³⁵).

²⁸) *Les premiers statuts...*, blz. 28.

²⁹) *Les premiers statuts...*, blz. 43.

³⁰) Over de lucht als verblijfplaats van de duivels, zie P. BROWE, *Die eucharistischen Wunder des Mittelalters*, Breslau, 1938, blz. 87, en J. DANÉLOU, *Les démons de l'air dans la "Vie d'Antoine"*, in *Antonius magnus eremita, Studia Anselmiana*, 38, Rome, 1956, blz. 136-147. Over hun luchtlichaam en "celeritas motus" bij Augustinus, zie H.J. GEERLINGS, *De antieke daemonologie en Augustinus' geschrift de divinatione daemonum*, 's-Gravenhage, 1953, blz. 74 en 108. Evenzo L. HÖDL, art. *Dämonen, Dämonologie*, B. *Lateinisches Mittelalter*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl. 3, München, Zürich, 1984, kol. 477-479, en J. GAUDEMET, *Les collections canoniques, miroir de la vie sociale*, in *IDEM, Eglise et société en Occident au Moyen Age*, Londen, 1984, nr. XIII, blz. 252.

³¹) De *Vitae Norberti* vermelden "Traiectum" en niet het explicietere "Traiectum ad Mosam", doch de betekenis schijnt wel Maastricht te zijn en niet Utrecht. Zie daarover F.-J. SCHMALE, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*, dl. III, Keulen, Wenen, 1971, blz. 178*. H. KALLFELZ, *Vitae quorundam episcoporum saeculorum X. XI. XII...*, Darmstadt, 1973, blz. 505, vertaalde verkeerdelijk door Utrecht. Evenzo A. RODEWYCK, *Die dämonische Besessenheit in der Sicht des Rituale Romanum*, Aschaffenburg, 1963, blz. 90. Nochtans betekent "Traiectum" in de *Additamenta* bij de *Vita B* ongetwijfeld Maastricht, zie MGH., SS., 12, blz. 705. Evenzo in de *S. Bernardi miracula in itinere Germanico patrata*, MGH., SS., 26, blz. 132 en 133, of P. L., 185, kol. 393-394.

³²) *Vita A*, blz. 687; *Vita B*, blz. 827F, nr. 68.

³³) *Luk.*, 16, 8.

³⁴) Zie b. v. Odo van Doornik, *Homiliae de villico iniquitatis*, P. L., 160, kol. 1121-1150, en *Die Fragmente der Libri VIII Miraculorum des Caesarius von Heisterbach*, uitg. A. MEISER, Rome, 1901, blz. 90, nr. 17: "De advocato, quem diabolus vivum rapuit, dum iret facere exactionem."

³⁵) *Vita A*, blz. 688; *Vita B*, blz. 828D, nr. 71.

Volgens de *Vitae* werd te Maastricht juist het jaarlijks feest gevierd³⁶). Zoals vroeger reeds uiteengezet, is het niet volledig duidelijk of daarmee het feest van Sint-Servaas, op 13 mei, dan wel dat van de heiligen Monulfus en Gondulfus, op 16 juli, werd bedoeld. Dit laatste feest stond in verband met het kerkwijdingsfeest of kermis³⁷). Toch moet men opmerken dat het specifieke woord voor een kerkwijdingsfeest, *dedicatio*, niet wordt gebruikt en dat in de twaalfde-eeuwse bronnen het Sint-Servaasfeest op 13 mei als de grote feestdag van Maastricht werd beschouwd³⁸).

Anderzijds bezitten we het wonderverhaal uit de *Additamenta* van Cappenberg³⁹), over het doek dat in Norberts tegenwoordigheid aan het vliegen ging, waaruit men zou kunnen besluiten dat Norbert juist niet op het hoogfeest naar Maastricht was gekomen. Daar wordt immers verhaald hoe de kanunniken aanvankelijk weigerden hem een zijden doek te tonen dat tot de kerkschat behoorde. En inderdaad getuigen ook latere bronnen dat de kanunniken zeer weigerig stonden tegenover het tonen van de kerkschat buiten de gewone feestperiode⁴⁰). Hoe ongeloofwaardig het verhaal van de Cappenbergers ook overkomt, toch heeft het twee aanknopingspunten bij de werkelijkheid: er werd inderdaad een zijden doek te Maastricht vereerd en de *custodes* daarvan toonden dat niet graag buiten de vastgestelde tijd.

Het verhaal uit de *Vitae* daarentegen is een exorcisme dat om het even waar had kunnen gesitueerd worden. Geen van beide verhalen kan met zekerheid in een bepaald jaar worden gesitueerd. Norbert kan trouwens best tweemaal te Maastricht zijn geweest; eenmaal op het hoogfeest en eenmaal daarbuiten. Toch lijkt het jaar 1122 het meest voor de hand te liggen, niet alleen omdat de *Vitae* dit duivelverhaal plaatsen tussen de kerkbouw te Prémontré en de stichting van Cappenberg in 1122, maar vooral omdat een blik op de kaart ons leert dat Norbert op zijn tocht naar Cappenberg ongetwijfeld eens te meer het Maasdal of de daarmee onge-

³⁶) *Vita A*, blz. 687: "...annuae celebritatis dies..."; idem in *Vita B*, blz. 827F, nr. 69.

³⁷) W.M. GRAUWEN, *Norbertus, aartsbisschop van Maagdenburg, (1126-1134)*, Brussel, 1978, blz. 246, met de verwijzingen aldaar.

³⁸) Zie b. v. *Aegidii Aureaevallis gesta episcoporum Leodiensium, lib. III, MGH., SS.*, 15, 1, blz. 85: "Dies autem illa beati Servatii sollempnitate sancta cum rogationum observantia erat clarissima."

³⁹) *MGH., SS.*, 12, blz. 705. Daarover W.M. GRAUWEN, *Was Norbertus tevens kanunik van Sint-Servaas te Maastricht?*, in *Anal. Praem.*, 1974, L, blz. 245-246, noot 14.

⁴⁰) A.M. KOLDEWEIJ en A.J.J. MEKKING, *De kerkschat van de Sint-Servaaskerk te Maastricht*, in *Spiegel Historiae*, 1982, XVII, blz. 139 en 144.

veer gelijklopende Romeinse heirbaan van Kamerijk over Bavai tot Maastricht, kan hebben gevolgd⁴¹).

Te Maastricht las Norbert de H. Mis in de hoofdkerk, dus in Sint-Servaas, met uiteraard op het hoogfeest een grote volkstoeeloop⁴²). Als naar gewoonte werd de bezetene gedwongen daarbij aanwezig te zijn⁴³) en na de H. Mis werd met de duivelbezwerings begonnen.

Hier werd Norbert door verscheidene confraters vergezeld, wat vóór de stichting van Prémontré nergens werd vermeld. Deze willen hun meester matigen in zijn strijd met de duivel, doch Norbert geeft hun een streng antwoord⁴⁴) en legt hen uit dat de duivels hem gehaat willen maken en het woord Gods doen verachten. De bezetene wordt vóór het altaar geplaatst en weet o. m. de zonden van de omstanders die nog niet gebiecht zijn, openbaar te maken⁴⁵).

Wanneer, na een ganse dag inspanningen, de bezetene genezen lijkt, besteedt Norbert de hele volgende dag aan de bijlegging van een vete⁴⁶). Deze activiteit lag volgens de hagiograaf volledig in dezelfde lijn, want de duivel die uit de harten van de twistenden werd verdreven, keerde terug bij zijn eerste slachtoffer. Nu echter werd de bezetene drie dagen lang aan zijn lot overgelaten omdat hij als voormalig rentmeester nog zonden uit te boeten had. Pas daarna kon hij volledig bij zijn verstand en ongedeerd naar huis terugkeren.

Dit "happy end" betekent het einde van een reeks duivelverhalen, waarna in de *Vitae* het verhaal over Theobald van Champagne kan aanvangen. Het hele verhaal over het verblijf van Norbert te Maastricht in 1122 blijkt dus uit historisch oogpunt vrij ontgoochelend en vaag. Voor de mentaliteitsgeschiedenis kan men eruit besluiten dat de invloed van de duivel voor de hagiografen een obsederende gedachte was geworden.

⁴¹) Zie o. m. de kaart in J. COSSÉ-DURLIN, *Cartulaire de Saint-Nicaise de Reims*, Reims, Parijs, 1991, blz. 138.

⁴²) *Vita A*, blz. 687; *Vita B*, blz. 827F-828A, nr. 69.

⁴³) Evenzo b. v. in de *Vita Bernardi*, P. L., 185, kol. 276, en in de *Vita Norberti A*, blz. 681, bij de duivelbezwering te Nijvel. Daarover ook W. LAMMERS, *Vicelin als Exorcist*, in *Vestigia Mediaevalia*, Wiesbaden, 1979, blz. 290, noot 20.

⁴⁴) Het antwoord zelf is een citaat uit *Wijsheid*, 2, 24.

⁴⁵) D. i. een zeer verbreide opvatting in de middeleeuwen dat de duivel op de hoogte is van de niet-gebiechte zonden, zie o. m. bij Jakob van Vitry (+ ca. 1240) in *The Exempli ... of Jacques de Vitry*, uitg. Th. F. CRANE, Londen, 1890, blz. 110, cap. CCLXII en CCLXIII. Het idee komt blijkbaar nog niet voor bij Augustinus, zie H. J. GEERLINGS, *De antieke daemonologie en Augustinus' geschrift de divinatione daemonum*, 's-Gravenhage, 1953, blz. 76-79.

⁴⁶) *Vita A*, blz. 688; *Vita B*, blz. 828C, nr. 71.

Alle tegenslagen, zowel bij de stichting van een abdij als bij de exorcismen en de vredestitingen, worden onveranderlijk aan de invloed van de duivel toegeschreven. Door deze fixatie van de hagiograaf geraken de historische feiten in de verdrukking, zodat de lang uitgesponnen duivelverhalen⁴⁷⁾ ons slechts terloops nog hier een daar een historisch-belangrijk detail meedelen.

Besluit:

Uit deze reeks duivelverhalen die volgen op het verhaal van de kerkwijding, kan men een hele daemonologie opmaken voor de twaalfde eeuw, maar aan concrete historische gegevens valt er veel minder te rapen. Enkel kan men stellen dat Norbert in 1122 op zijn tocht naar Cappenberg eens te meer het Maasdal of de Romeinse heirbaan heeft gevolgd tot Maastricht.

Te Prémontré worden een aantal duivelverhalen gesitueerd die zich afspelen gedurende Norberts afwezigheid. Merkwaardig is vooral de collectieve hallucinatie die in beide *Vitae* voorkomt, gevolgd door een aantal voorspellingen en gevallen van pseudo-exegese door de duivel geïnspireerd. De ruzie tussen twee confraters die daarop volgt, snijdt volgens de opvatting van de hagiografen, geen nieuw onderwerp aan, want ook dat wordt beschouwd als duivelswerk. Dit verhaal leert ons terloops dat de pioniers te Prémontré een hoofdzakelijk agrarisch bestaan leidden. Het duivelverhaal van de portier levert ons eveneens een paar details over diens functie en het feit dat men in de aanvangsperiode van Prémontré op varens sliep.

Te Maastricht ten slotte wordt nogmaals een exorcisme en een vredestiting verhaald, doch beide activiteiten worden evenzeer beschouwd als duiveluitdrijvingen.

Kortom deze passage uit de *Vitae* leert ons veel meer over de mentaliteit van de hagiograaf, die men zonder bezwaar mag beschouwen als exponent van de twaalfde-eeuwse opvattingen, dan wel over de lotgevallen van Norbert en zijn stichting gedurende het jaar 1122.

Mankevosstraat 71
B-1860 Meise

W.M. GRAUWEN, O. Praem.

⁴⁷⁾ In *Vita A*, cap. 13-15, blz. 685-688; in *Vita B*, nrs 61-71, blz. 826B-828D.